

УДК 37.013

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/31.214298>

Ольга ПОЛУМИСНА,
 orcid.org /0000-0002-4289-0588
 кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри журналістики
 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
 (Харків, Україна) polumisna.olga@gmail.com

СКЛАДНОЩІ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано основний перелік складнощів, із якими стикається інклюзивна освіта в Україні, розглянуто законодавчу базу з питань української інклюзивної освіти. Визначено переваги й позитивні результати інклюзивної освіти на прикладі публікації інтернет-видання «Українська правда», в яких зроблено акцент на тих перешкодах та непорозуміннях, із якими стикаються батьки дітей з особливими потребами. Проведено опитування вчителів та учнів Львівського навчально-виховного комплексу «Живе слово» та Бучанського ліцею «Академія мудрості», які в академічному процесі працюють і вчать з дітьми з особливими освітніми потребами, з'ясовано ставлення педагогів до цих дітей. Унаслідок аналізу анкетних даних створено перелік труднощів, із якими стикаються дві форми освіти: з одного боку, поява у класі дітей з особливими потребами негативно вплинула на навчальний процес, оскільки педагоги повинні більше часу приділяти поясненню матеріалу на уроці, внаслідок чого порушується дисципліна, емоційне і психологічне напруження вчителів, складнощі комунікації з такими дітьми: якщо у класі одна дитина з особливими потребами, з нею мало хто спілкується, проблема об'єктивного оцінювання знань цих дітей, відсутність спільних інтересів, з іншого боку, завдяки детальному й повільному тлумаченню матеріалу слабші академічно діти почали краще засвоювати матеріал, з'явилась можливість для дітей з особливими освітніми потребами вийти за межі фізичних, суспільних та психологічних обмежень. Окрім того, у процесі дослідження було виділено позитивні сторони впровадження інклюзивної освіти в державні школи України, а саме – поєднання обох форм освіти є основою розвитку толерантного й милосердного суспільства, здатного зрозуміти і прийняти людей, які потребують захисту та піклування.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, школи України.

Olga POLUMYSNA,
 orcid.org/ 0000-0002-4289-0588
 Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
 Associate Professor at the Department of Journalism
 V. N. Karazin Kharkiv National University
 (Kharkiv, Ukraine) polumisna.olga@gmail.com

DIFFICULTIES OF INCLUSIVE EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article analyzes the main list of difficulties faced by inclusive education in Ukraine, considers the legal framework on Ukrainian inclusive education. The advantages and positive results of inclusive education are determined on the example of the publications of the online publication "Ukrainian Truth", which emphasize the obstacles and misunderstandings faced by parents of children with special needs. A survey of teachers and students of the Lviv educational complex "Living Word" and Bucha Lyceum "Academy of Wisdom", who work and study in the academic process with children with special educational needs, found out the attitude of teachers to these children. The analysis of personal data created a list of difficulties faced by two forms of education: on the one hand, the appearance of children with special needs in the classroom had a negative impact on the learning process, as teachers have to spend more time explaining the material in class. and psychological stress of teachers, difficulties in communicating with such children: if there is one child with special needs in the class, few people communicate with her, the problem of objective assessment of knowledge of these children, lack of common interests, on the other hand, due to detailed and slow interpretation Academically, children began to better master the material, there was an opportunity for children with special educational needs to go beyond physical, social and psychological limitations. In addition, the study highlighted the positive aspects of the introduction of inclusive education in public schools of Ukraine, namely the combination of both forms of education is the basis for the development of a tolerant and compassionate society capable of understanding and accepting people in need of protection and care.

Key words: inclusion, inclusive education, children with special educational needs, schools of Ukraine.

Постановка проблеми. Останнім часом ухвалення Закону України «Про внесення змін до в Україні посилену увагу надають питанням Закону України «Про освіту» щодо особливостей інклюзивної освіти. Поштовхом до цього стало доступу осіб з особливими освітніми потребами

до освітніх послуг», унаслідок чого з'явилась можливість у закладах загальної середньої освіти створювати інклюзивні або спеціальні класи за вимогою батьків чи інших представників дитини. За дефектологічним словником, інклюзія (англ. inclusion – включення, франц. inclusif – що охоплює) – «процес реального включення всіх громадян, які мають труднощі у психофізичному розвитку, в активне суспільне життя» (Дефектологічний словник, 2011). Сам термін «інклюзивна освіта» вперше було використано в Саламанській декларації, яка в 1994 році була прийнята на Всесвітній конференції за підтримки ЮНЕСКО. Делегати з питань освіти осіб з особливими освітніми потребами наголосили на тому, що:

1. Кожна дитина має основне право на освіту й повинна мати можливість отримувати й підтримувати прийнятний рівень знань.

2. Кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби.

3. Варто розробляти систему освіти та впроваджувати освітні програми так, щоб брати до уваги широке різноманіття цих характеристик та потреб.

4. Особи, які мають особливі освітні потреби, повинні мати доступ до навчання у звичайних школах, які зобов'язані створити їм умови на основі педагогічних методів, орієнтованих перш за все на дітей із метою задоволення цих потреб.

5. Звичайні школи з такою інклюзивною орієнтацією є найбільш ефективними засобами боротьби з дискримінаційним ставленням, створення привітної атмосфери у громадах, побудови інклюзивного суспільства й забезпечення освіти для всіх; крім того, вони забезпечують ефективну освіту для більшості дітей та підвищують ефективність, а також ефективність витрат усієї системи освіти (Саламанська декларація, 1994).

У цьому контексті варто наголосити, що до людей з особливими освітніми потребами зараховують не лише дітей з інвалідністю, а й таких, котрі мають порушення в розвитку: «емоційні й поведінкові, мовлення та спілкування, труднощі в навчанні, затримка/обмеження інтелектуального розвитку, фізичні/нейромоторні, зору, слуху. Цей список доповнюють діти, які виховуються в несприятливому середовищі; діти, що належать до груп етнічних меншин; діти вулиці та діти з ВІЛ-інфекцією/СНІДом» (Порошенко, 2019: 11). За Законом «Про освіту», «особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» (Про освіту, 2017).

Міжнародні та українські законодавчі акти щодо забезпечення інклюзивної освіти. На сайті Міністерства освіти й науки України подано таке визначення поняття інклюзивного навчання – це «процес звернення й відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, а також зменшення виключення в освіті та навчальному процесі». Розуміємо, що учні та студенти з інвалідністю мають у такому разі навчатись у загальноосвітньому середовищі. У цьому контексті варто розуміти інклюзію не лише «в аспекті створення доступного освітнього середовища» для людей з особливими освітніми потребами, ця освіта «передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій дітей в Україні» (Інклюзивне навчання, 2020), унаслідок чого інтеграція дітей з особливими освітніми потребами, яка сприяла розвитку концепції інклюзивної освіти, відбувається шляхом перенесення елементів спеціальної освіти в систему загальної освіти» (Порошенко, 2019: 10).

Цим питанням останніми роками займалась Перша леді України М. Порошенко. Нею було видано навчальний посібник «Інклюзивна освіта», в якому вона розкрила концептуальні засади інклюзивної освіти, дослідила міжнародне та національне законодавство з розвитку інклюзивної освіти, використала водночас зарубіжний досвід упровадження інклюзивної освіти. Окрему увагу авторка зосередила на специфіці навчання дитини з інвалідністю в загальноосвітніх закладах. За її словами, «в контексті європейських цінностей інклюзивна освіта вимагає значної переорієнтації свідомості суспільства і, насамперед, педагогічних працівників, а також здійснення педагогами своєї професійної діяльності з урахуванням принципів толерантності, поваги до індивідуальних особливостей дітей, неупередженості та недопущення дискримінації» (Порошенко, 2019: 10). М. Порошенко стверджує: «Ідея інклюзії, яка виникла внаслідок усвідомлення цінності людської багатоманітності й відмінностей між людьми, виключає будь-яку дискримінацію та відображає одну з головних ознак демократичного суспільства: всі діти є цінними членами суспільства й мають рівні права, зокрема щодо отримання освіти, незважаючи на особливості їхнього психофізичного розвитку» (Порошенко, 2019: 10).

Для забезпечення прав людей з особливими освітніми потребами у світі та Україні прийнято низку законодавчих документів. До міжнародних документів ми відносимо такі: «Загальна декларація прав людини» (1948), «Конвенція

про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти» (1960), «Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права» (1966), «Конвенція про права дитини» (1989), «Всесвітня декларація про освіту для всіх» (1990), «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю» (1993), «Саламанська декларація» (1994), «Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю» (2006), «Інчхонська декларація» (2015).

До українських законодавчих документів, у яких закріплено основні права та обов'язки наших громадян, належать: «Конституція України» (1996), «Закон України «Про освіту» (2017), Постанови Кабінету Міністрів України. Так, Урядом уперше у 2014 році було виділено субвенцію з держбюджету на розвиток інклюзивної освіти в закладах загальної середньої освіти. Упровадження низки Наказів Міністерства освіти й науки сприяло затвердженню того, що в кожній інклюзивній школі повинна працювати команда психолого-педагогічного супроводу. Із цією метою навіть було введено посаду асистента вчителя за наказом МОН № 90 від 01.02.2018 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 6 грудня 2010 р. № 1205».

Так, у 2017 році «лише чотири тисячі дітей з особливими потребами залучені до інклюзивної освіти, що становить лише 10% від загальної кількості учнів з обмеженими можливостями», – повідомила экс-міністр освіти і науки України Л. Гриневич на зустрічі з М. Порошенком, про що йдеться в замітці інтернет-видання «Українська правда» (Лише 10% учнів, 2017). Микола Кулеба, Уповноважений президента із прав дитини у 2017 році, стверджував, що «Україна має одну з найбільших у Європі кількість дітей, які перебувають у різних інституційних закладах – 1,5% всього дитячого населення країни» (Нацрада реформ, 2017). У 2019 році говорять про тенденцію покращення від упровадження інклюзії: «понад 12 тис. школярів та майже 2,2 тис. дошкільнят з особливими освітніми потребами навчаються разом з однолітками» (4 роки впровадження інклюзії, 2019). На сьогодні (початок 2020 року) в Україні 19 345 дітей з особливими освітніми потребами (504 млн на інклюзію в дитсадках, 2020).

Про переваги й позитивні результати інклюзивної освіти свідчать публікації «Української правди». Так, у проблемній статті під назвою «Основа» – дружба. 10-річний досвід школи без обмежень» мова йде про Запорізьку загальноосвітню школу «Основа», в якій одній із перших почали впроваджувати інклюзивну освіту. До цього навчальний заклад мав статус реабілі-

таційного навчально-виховного комплексу для дітей, хворих на цукровий діабет. Працівники цього закладу змогли виробити прогресивні методики для навчання дітей з особливими освітніми потребами. Учителі все роблять для того, щоб діти змогли потоваришувати, не відчували себе «іншими». Вони зазначають, що діти, незважаючи на свої захворювання, прагнуть вести звичайний спосіб життя. Про позитивний вплив навчання свідчить той момент, що «діти з церебральним паралічем, гідроцефалією, глухотою та іншими захворюваннями як психічними, так і фізичними, беруть участь у різноманітних творчих конкурсах, спортивних змаганнях, наукових олімпіадах і дуже часто посідають призові місця. Крім того, діти з різноманітними додатковими потребами не тільки нарівні з іншими учнями беруть участь у всіх вищезазначених заходах, але й ведуть активну громадську діяльність» (Міланова, 2017).

Але дуже часто такі діти та їхні батьки стикаються з непорозумінням із боку соціуму. По-перше, адміністрації шкіл та вчителі не завжди радо сприймають дітей з особливими освітніми потребами. Так, у матеріалі Г. Жовтко «Коли відмовити не можуть, але тобі не раді: реалії українських шкіл» мама 8-річного Луки з розладом аутичного спектру Олена говорить: «Ми всюди були. Нам ніде не відмовляли, але й нікуди не брали. Ніде нам не були раді. Коли я прийшла, то почула: «Ми вам як мамі кажемо – не рекомендуємо. Мені сказали, що є одна вчителька, але вона ще не знає, що буде вести саме таких дітей. І, мабуть, звільниться, коли прийде» (Жовтко, 2019).

Окрім відсутності спеціалістів та небажання працювати з такими дітьми, батьки можуть зіштовхнутись зі спротивом батьків здорових дітей: «Страхи та стереотипи щодо спільного навчання з такими дітьми дуже сильні <...>. У нас у багатьох поки збочене розуміння інклюзії. Коли батьки кажуть: я не хочу, щоб поруч були ці діти, то це страшно» (Жовтко, 2019).

Цієї миті в Україні реалізується проєкт з деінституалізації психоневрологічних установ та соціальної адаптації людей, які мають інтелектуальні або психосоціальні розлади. Фахівці, котрі працюють в інтернатах, стверджують, що «30 відсотків людей, попри свою хворобу, цілком могли б залишити інтернат і жити звичайним життям: завести сім'ю, виконувати нескладну роботу, обслуговувати свої потреби» (Для людей, 2018). Цим людям потрібно лише допомогти інтегруватись у суспільство, а не залишати їх сам на сам в інтернатах, перебування в яких негативно впливає на їх самопочуття та здоров'я. В українській

системі освіти доводиться боротись із перешкодами, які стоять на шляху до успішної інклюзії. Л. Мандзій, заступниця міністерки освіти й науки, називає 8 головних перешкод:

1. Не всі заклади освіти доступні (часто фізично) для дітей з особливими освітніми потребами.

2. Не всі педпрацівники готові до роботи з такими дітьми, тому програма підвищення кваліфікації працівників молодших класів міститиме додатковий модуль щодо роботи з дітьми з ООП у 2020 році.

3. Раннє втручання та ранню педагогічну допомогу не надають дітям системно.

4. Не всі садки готові до роботи з такими дітьми.

5. Педпрацівники садків не вміють виявляти особливі освітні потреби в дітей та працювати з ними.

6. Не всі керівники шкіл і садків умотивовані впроваджувати інклюзію.

7. В університетах не вистачає кваліфікованих кадрів та освітніх програм з інклюзивного навчання, щоб навчати майбутніх учителів.

8. Суспільство недостатньо знає про переваги інклюзивної освіти (Андрейців, Ларін, 2019).

На основі вищенаведеного вважаємо за необхідне практично з'ясувати стан розвитку інклюзивної освіти у школах, де навчаються діти з особливими освітніми потребами.

Мета статті – проаналізувати анкетні дані ставлення вчителів та учнів Львівського навчально-виховного комплексу «Живе слово» та Бучанського ліцею «Академія мудрості» до практичного впровадження інклюзивної освіти в загальний шкільний процес.

Методика дослідження. З метою з'ясування ставлення педагогів до дітей з особливими освітніми потребами було проведено опитування, де навчаються діти з ООП.

Методи дослідження. Аналіз та узагальнення законодавчих документів, наукової літератури, публікацій в засобах масової інформації та соціологічних методів (анкетування, бесіда), педагогічне спостереження, методи математичної статистики.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні першочерговим завданням є пошук ефективних шляхів у процесі інтеграції інклюзивної освіти з урахуванням потреб здорових дітей та дітей з особливими освітніми потребами в Україні. Для визначення рівня ставлення вчителів та учнів до дітей з особливими освітніми потребами було проведено анкетування з використанням розробленого опитувальника на тему «Визначення рівня ставлення вчителів та учнів до інклюзивного

навчання». В анкетуванні взяло участь 54 учні та 21 учитель, які задіяні у процесі інклюзивної освіти. В опитуванні брали участь дівчата (57%) та хлопці (47%). Дослідження проведено в період січень–лютий 2020 року групою експертів від Українського наукового товариства імені Теофіла Бабієнка.

Оприлюднення результатів дослідження. Результати були оприлюднені на засіданні Студентського наукового товариства філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Харків, 4 березня 2020 рік).

На питання «Чи є у вашому класі діти з особливими освітніми потребами, які потребують інклюзивного освітнього підходу?» стверджувально відповіли 44% вчителів. Фактично 54% з опитаних зазначили, що поява у класі дітей з особливими освітніми потребами негативно вплинула на навчальний процес. Учителі мотивують це тим, що вони повинні більше часу приділяти поясненню матеріалу на уроці, внаслідок чого порушується дисципліна. Здорові діти набагато швидше сприймають матеріал і готові йти далі. Дітям з особливими освітніми потребами потрібно більше часу для засвоєння. Тому доки вчитель розтлумачує їм, інші діти порушують дисципліну. Педагоги не звинувачують здорових дітей, оскільки розуміють, що дитячу активність нікуди не подінеш. Через постійне заспокоєння дітей, додаткові пояснення неможливим стає побудувати цілісний урок. Але водночас учителі зауважують і позитивні моменти: завдяки детальному роз'ясненню матеріалів слабші академічно діти підтягнулись, оскільки збільшився час для пояснення та розуміння складних моментів.

Варто зазначити, що вчитель емоційно і психологічно більше виснажується, коли додатково витрачає свої зусилля на дітей з особливими освітніми потребами. Тому обов'язковим кроком упровадження інклюзивної освіти стало введення нової посади асистента вчителя. Загалом, якщо у класі є декілька дітей з ООП, їм набагато спокійніше, легше й комфортніше разом, але у цьому разі дуже складно вчителіві.

Учителі також указують на складнощі комунікації дитини з особливими освітніми потребами: якщо у класі одна дитина, то вона переважно залишається сама, з нею мало хто спілкується. Під час занять дитина поводить себе тихо і скромно, не привертаючи до себе уваги, що не дає їй можливості повністю себе проявити. Це особливо негативно впливає на самопочуття й засмучує не лише її, а й учителів, які за нею спостерігають.

Проблемою є оцінювання такої дитини під час уроків нарівні з іншими. Такі ситуації створюють конфлікти у класі. Один із респондентів навіть приклад, коли вчитель із фізкультури поставив оцінку «задовільно» особливій дитині. Цей випадок спричинив у неї нервовий зрив. Як показує практика, інколи діти з особливими освітніми потребами, знаючи про особливе ставлення до них з боку дорослих, користуються цією стороною медалі. Отже, можемо зазначити, які недоліки та переваги маємо під час навчання в режимі інклюзії.

До негативних відносимо такі моменти:

1. У класах багато дітей, вони не готові спілкуватися з особливими із двох причин: не розуміють їх, не готові прийняти, оскільки самі проходять стадію становлення як особистості.

2. Булінг – агресивна поведінка з боку дітей із неповних та деструктивних сімей до особливих, у процесі якої намагаються самоствердитись за кошт слабших за себе. На жаль, учитель не завжди може за всім прослідкувати.

3. Невміння сучасних учителів швидко перелаштовуватись та тримати одночасно увагу на здорових дітях та тих, які потребують особливого ставлення.

4. Відсутність окремого туалетного обладнання, де діти з особливими освітніми потребами могли б себе комфортно почувати.

5. Намагання дітей з ООП постійно рівнятися на здорових має дві сторони медалі: з одного боку, це є позитивною тенденцією, оскільки такі діти постійно намагаються вийти за межі своїх реальних можливостей. З іншого, на жаль, негативного боку, – не всі особливі діти, дивлячись на прототип, зможуть його наслідувати. Натомість така дитина ще більше закриється в собі, буде бачити свою відмінність від інших та розумітиме неможливість досягти бажаного.

6. Ментальна неготовність дітей сприяти розвитку й допомозі слабшим та особливим дітям. Період становлення особистості грає в цьому ключову психологічну роль, оскільки сама дитина потребує більшої уваги та допомоги від батьків, учителів, друзів тощо.

7. Державна неготовність урівняти та провести профілактичні заходи для батьків, які б учили своїх дітей коректно та терпимо ставитись до дітей з особливими освітніми потребами.

Безперечно, комунікаційний аспект викликає найбільше складнощів у спілкуванні дітей з особливими освітніми потребами, оскільки вони дещо відрізняються від інших за світоглядом, за сприйняттям довкілля. Здорові діти не завжди розуміють, як потрібно поводити себе

з ними, часто агресивно ставляться до слабших за себе або взагалі їх не помічають. Складним психологічним моментом є те, що діти з особливими освітніми потребами можуть розчаруватись і втратити надію, якщо в них щось не виходить, і водночас не отримати підтримки від своїх однокласників. Головну роль у цьому процесі відіграє педагог, який повинен знайти підхід до дітей, згуртувати їх і максимально налаштувати їх допомагати та підтримувати один одного.

Лише за правильного організаційного та психологічного підходу можливим стає позитивний результат від навчання в інклюзивному середовищі для всіх боків цього процесу. Діти з особливими освітніми потребами отримують шанс розвиватись, досягати певних вершин, розкриватись повністю. Вчителі та учні набувають досвіду у спілкуванні з дітьми з особливими освітніми потребами, стають доброзичливими, уважними до людей, які потребують допомоги, що в майбутньому може позитивно відобразитись на формуванні толерантного суспільства.

Переваги впровадження інклюзивного навчання в Україні:

1. Можливість для особливих дітей вийти за межі створених фізичних, суспільних та психологічних обмежень.

2. Шанс суспільству (учням) навчитись толерантного ставлення до людей, які не відповідають загальноприйнятим вимогам.

3. Уміння суспільства задіяти дітей з ООП є яскравим вираженням справжньої демократії будь-якої країни.

4. Подібна інтеграція здорових та дітей з особливими освітніми потребами є міцним фундаментом для піклування про старих людей, бездомних тощо.

5. Розвиток емпатичних почуттів до слабших та тих, хто потребує допомоги, є запорукою розвитку емоційно здорової суспільної атмосфери (ефективна профілактика проти насилля, каліцтва та знівечення людського життя, особливо тих, хто від нас залежить).

6. Визнання того, що дитина з ООП, яка навчається з тобою на рівних умовах, гарантує прийняття її в майбутньому як рівноцінного громадянина, що теж має право на сім'ю, роботу, громадянські права тощо.

7. Щотижневе спостереження за людьми з особливими освітніми потребами стимулює суспільство адекватно сприймати їх, ставитись до них на рівних, помічати їх, не ігнорувати їх потреб.

Для України це особливо потрібно, тому що лише декілька років тому, а саме до законодавчого

запровадження закону про інклюзивну освіту, поява дітей з особливими освітніми потребами серед здорових більше викликала подив та спостереження, й лише останні намагання державних службовців змогли зменшити рівень подиву серед населення. Тобто влада має непомітно впроваджувати в суспільство ідею нормальності та адекватного ставлення до людей з особливими освітніми потребами.

Для того, щоб з'ясувати ставлення здорових дітей до дітей з ООП, ми провели опитування 54 учнів, які навчаються в інклюзивних класах із 5 до 11 класу. Як результат, здорові діти (44%) позитивно ставляться до дітей з ООП, які навчаються в їхньому класі, але водночас майже однакова кількість (41%) нейтрально ставиться до них, тобто їм абсолютно байдуже, вони не переймаються їхніми проблемами й не спілкуються з ними. Є діти, які негативно ставляться до таких дітей у своєму класі (15%). Подальше дослідження вкаже на можливу причину такого ставлення. Із респондентів багато хто висловив бажання допомогти за потреби особливим діткам. Таких дітей 58%, є такі, що не мають наміру допомагати (12%), і лише інколи згодні допомогти слабшим за себе 40% опитаних.

Діти з особливими освітніми потребами зазвичай поведуться тихо й не заважають іншим учням. На підтвердження того, що їм заважають діти з ООП, відповіло лише 11%, натомість 56% зазначили їхню непомітність, 37% зазначили, що вони їм інколи заважають. Можливо, негативне ставлення здорових дітей (15%) до дітей з особливими освітніми потребами викликане тим, що вчитель багато часу приділяє саме їм, оскільки 78% відповіли на це питання «так», 12% – «ні», невпевненість підтвердили 10%. На питання справедливості оцінювання, а саме завищення балів стверджувально відповіли 87% респондентів, лише 13% говорять про те, що вчитель справедливо оцінює знання. Але водночас діти не налаштовані вороже й готові й далі навчатись із ними в одному класі (86% проти 14%). Між здоровими дітьми та дітьми з особливими освітніми потребами спостерігається комунікаційний поріг,

оскільки в них фактично відсутні спільні інтереси, їм немає чого обговорювати, про що спілкуватись (54%). Відкрито не подобається спілкування 16% учнів, багато хто навіть не робив спроби з ними потоваришувати (30%). Хоча для полегшення інтеграції таких дітей в освітнє середовище мали б підтримувати їхні дії, максимально допомагати їм, шукати точки перетину.

Висновки. Отже, ми можемо спостерігати позитивну тенденцію для дітей з особливими освітніми потребами від навчання в інклюзивному середовищі, але це відбувається лише за умови, якщо дитина дійсно комфортно себе почуває, має підтримку педагогів та однокласників. Але, на жаль, розвиток інклюзивної освіти в Україні гальмується, переважно, через людські фактори. Найперше ми бачимо спротив із боку адміністрації, по-друге, велику роль у цьому процесі відіграють батьки здорових дітей, найчастіше вони категорично налаштовані проти навчання у класі з дитиною з ООП. Насправді соціум повинен зрозуміти: якщо таким дітям допомагати, психологічно, морально підтримувати, вони зможуть у майбутньому себе реалізувати, будуть упевненими у своїх силах.

Окрім того, педагоги зазначають негативний вплив появи дітей з особливими освітніми потребами у класі, оскільки зміщується акцент зі здорових дітей на особливих. Вчитель емоційно і психологічно виснажується, що впливає на його рівень викладання на уроці. Найчастіше однокласники не спілкуються з дітьми з особливими освітніми потребами, через що ті знаходяться у так званому комунікаційному вакуумі й не можуть нормально розвиватись та вдосконалювати свої здібності. Потрібно виробити особливий підхід щодо оцінювання дій таких дітей, оскільки це впливає на їхній моральний стан та створює конфліктні ситуації у класі тощо. Уже зроблено значний крок: ці діти вже присутні у класах, нам потрібно навчитись толерантно ставитись до них, допомагати їм. Такий підхід вплине на виховання, зокрема, здорових дітей, які в майбутньому стануть запорукою розвитку міцної толерантної держави, яка піклується про своїх громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейців І., Ларін Д. Інклюзія вас не стосується? Чому це не так. *Українська правда*. 2019. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/11/25/239032/> (дата звернення: 16.04.2020).
2. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова; упоряд. В. М. Тімашова. Київ: «МП Леся», 2011. 528 с.
3. Для людей. Коли реформа прийде у психоневрологічні інтернати України. *Together Європейський простір*. 2018. URL: <https://euprostor.org.ua/stories/134818> (дата звернення: 22.04.2020).
4. Жовтко Г. Коли відмовити не можуть, але тобі не раді: реалії українських шкіл. *Українська правда*. 2019. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/04/9/236471/> (дата звернення: 25.04.2020).

5. Інклюзивне навчання. *Сайт Міністерства освіти і науки*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> (дата звернення: 14.05.2020).
6. Лише 10% учнів з особливими потребами отримують інклюзивну освіту – Гриневич. *Українська правда*. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/04/20/223758/> (дата звернення: 5.05.2020).
7. Міланова Я. «Основа» – дружба. 10-річний досвід школи без обмежень. *Українська правда*. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/01/25/222251/> (дата звернення: 15.05.2020).
8. Нацрада реформ підтримала концепцію Нової української школи та інклюзивної освіти. *Українська правда*. 2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/04/2/7139994/> (дата звернення: 20.05.2020).
9. Порошенко М. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство “Україна”», 2019. 300 с.
10. Про освіту Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
11. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. *Саламанка*, Іспанія. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 (дата звернення: 18.04.2020).
12. 4 роки впровадження інклюзії: понад 12 тис. школярів та майже 2, 2 тис. дошкільнят з особливими освітніми потребами навчаються разом з однолітками. *Українська правда*. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/4-roki-vprovadzhennya-inklyuziyi-ponad-12-tis-shkolyariv-ta-majzhe-2-2-tis-doshkilnyat-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-navchayutsya-razom-z-odnolitkami> (дата звернення: 18.05.2020).
13. 504 млн на інклюзію в дитсадках, школах і профтехзах, корекційні засоби та розв'язки заняття – Уряд визначив порядок розподілу цих грошей. *Сайт Міністерства освіти і науки України*. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/504-mln-na-inklyuziyu-v-ditsadkah-shkolah-i-proftehah-korekciyni-zasobi-ta-rozvitkovi-zanyattya-uryad-viznachiv-poryadok-rozpodilu-cih-groshej> (дата звернення: 25.05.2020).

REFERENCES

1. Andreitsiv I., Larin D. Inklyuziya vas ne stosuyet' sya? Chomu ce ne tak [Does inclusion not concern you? Why is this not true]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*, 2019. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/11/25/239032/> [in Ukrainian].
2. Bondar V.I., & Synov V. M. (Eds.). Defektologichny`j slovny`k: navchal`ny`j posibny`k [Defectological dictionary: textbook]. K. : «MP Lesia», 2011. 528 p. [in Ukrainian].
3. Dlya lyudej. Koly` reforma pry`jde u psy`xonevrologichni internaty` Ukrayiny [For people. When the reform will come to psychoneurological boarding schools in Ukraine]. *Together Yevropejskyi prostir - Together European space*, 2018. URL: <https://euprostit.org.ua/stories/134818> [in Ukrainian].
4. Zhovtko H. Koly` vidmovy`ty` ne mozhut`, ale tobi ne radi: realiyi ukrayins`ky`x shkil [When they can't refuse, but they are not happy for you: the realities of Ukrainian]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*, 2019. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/04/9/236471/> [in Ukrainian].
5. Inklyuzy`vne navchannya [Inclusive education]. *Sait Ministerstva osvity i nauky*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya> [in Ukrainian].
6. Ly`she 10% uchniv z osobly`vy`my` potrebamy` otry`muyut` inklyuzy`vnu osvitu – Gry`nevych [Only 10% of students with special needs receive inclusive education – Hrynevych]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*, 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/04/20/223758/> [in Ukrainian].
7. Milanova Ya. «Osnova» - druzhba. 10-richny`j dosvid shkoly` bez obmezhen` [«Basis» – friendship. 10 years of school experience without restrictions]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*, 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/01/25/222251/> [in Ukrainian].
8. Nacrzada reform pidtry`mala koncepciyu Novoyi ukrayins`koyi shkoly` ta inklyuzy`vnoyi osvity` [The National Reform Council supported the concept of the New Ukrainian School and Inclusive Education]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*, 2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/04/2/7139994/> [in Ukrainian].
9. Poroshenko M. Inklyuzy`vna osvita: navchal`ny`j posibny`k [Inclusive education: a textbook]. Kyiv : TOV «Ahenstvo «Ukraina», 2019. 300 p. [in Ukrainian].
10. Pro osvitu Zakon Ukrayiny` [On Education Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
11. Salamans`ka deklaraciya pro pry`ncy`py`, polity`ku ta prakty`chnu diyal`nist` u galuzi osvity` osib z osobly`vy`my` osvitnimi` potrebamy` ta Ramky` dij shhodo osvity` osib z osobly`vy`my` osvitnimi` potrebamy` [Salamanca Declaration on Principles, Policies and Practices for the Education of Persons with Special Educational Needs and Framework for Action on the Education of Persons with Special Educational Needs]. *Salamanka*, Ispaniya. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 [in Ukrainian].
12. 4 roky` vprovadzhennya inklyuziyi: ponad 12 ty`s. shkolyariv ta majzhe 2, 2 ty`s. doshkil`nyat z osobly`vy`my` osvitnimi` potrebamy` navchayut` sya razom z odnolitkami` [4 years of implementation of inclusion: more than 12 thousand schoolchildren and almost 2, 2 thousand preschool children with special educational needs study together with peers]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth*, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/4-roki-vprovadzhennya-inklyuziyi-ponad-12-tis-shkolyariv-ta-majzhe-2-2-tis-doshkilnyat-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-navchayutsya-razom-z-odnolitkami> [in Ukrainian].
13. 504 mln na inklyuziyu v dy`tsadkah, shkolax i proftehex, korekciyni zasoby` ta rozvy`tkovi zanyattya – Uryad vy`znachy`v poryadok rozpodilu cy`x groshej [504 million for inclusion in kindergartens, schools and vocational schools, correctional facilities and development classes - The Government has determined the order of distribution of this money]. *Sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy*. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/504-mln-na-inklyuziyu-v-ditsadkah-shkolah-i-proftehah-korekciyni-zasobi-ta-rozvitkovi-zanyattya-uryad-viznachiv-poryadok-rozpodilu-cih-groshej> [in Ukrainian].